

Aleksej Kalc

Konskripcija tržaškega Teritorija iz let 1777/78

Uvod

UDK 945(450.361)»17«

KALC Aleksej, dr., Znanstveno-raziskovalno središče, Univerza na Primorskem, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1, aleks.kalc@zrs.upr.si

Konskripcija tržaškega Teritorija iz let 1777/78

Zgodovinski časopis, Ljubljana 62/2008 (137), št. 1–2, str. 29–44, cit. 49

1.01 izvirni znanstveni članek: Jezik Sn. (En., Sn., En.)

Članek obravnava konskripcijski statistično-demografski sistem, ki so ga uvedli v Avstriji leta 1770 skladno s splošno vojaško obveznostjo. Avtor analizira tehnične in metodološke značilnosti konskripcij ter praktične težave in pomanjkljivosti pri njihovem izvajanju na tržaškem podeželju ali Teritoriju. Vzroki so bili v metodološki kompleksnosti sistema in v dejstvu, da je bil Trst izvzet iz vojaške rekrutacije in da so v mestu veljali drugačni popisovalni kriteriji. Zaradi sobivanja različnih popisovalnih kriterijev na istem upravnem območju sta bila pregled nad prebivalstvom in vzdrževanje prebivalstvenih registrov negotova.

Avtorski izvleček

UDC 945(450.361)»17«

KALC Aleksej, dr., Science and Research Centre, University of Primorska, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1, aleks.kalc@zrs.upr.si

The Conscription of the 1777/78 in the Trieste Territorio

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 62/2008 (137), No. 1–2, pp. 29–44, 49 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The article deals with the conscription system – the demographic-statistical monitoring conformed to the military information interest introduced in Austria in 1770. The author examines the technical and methodological characteristics of the conscriptions, as well as the practical difficulties and the operation defects the system had to face in the Trieste rural area – the Territorio. These were due to the methodological complexity of the system and the fact that the city of Trieste was excluded from the military recruitment, and its population was recorded in the censuses according to different criteria. Owing to the co-existence of two types of enumeration criteria in the same administrative area the view over the population and the maintenance of the population registers were precarious.

Author's Abstract

Vlado Valenčič je v svojih razpravah o prebivalstvu in objavah rezultatov ljudskih štetij in konskripcij (vojaških popisovanj) za drugo polovico 18. stoletja naglasil izjemno dragocenost tega demografskega gradiva (Valenčič 1957, 1962, 1963, 1995, 1996). Ko so razčlenjeni po manjših ozemeljskih enotah predstavljajo ti popisni podatki nadvse pomemben vir za vpogled v splošne in krajevne prebivalstvene značilnosti ter demografski razvoj v obdobjih, ko se je avstrijski državni statistični sistem začel šele uveljavljati in se soočati s številnimi konceptualnimi ter izvedbenimi vprašanji, ki so se bolj dokončno razčistila šele s prehodom v fazo moderne prebivalstvene statistike sredi 19. stoletja. Dokumentacija in podrobnejši izkazi prvih splošnih sistematičnih štetij in konskripcij so med drugim zelo redko arhivsko gradivo, ki ga v izvirniku pogostokrat pogrešamo. Tako so na primer rezultati konskripcij za Kranjsko iz let 1778 in okrog 1780 po župnijah in vikariatih prišli do nas zahvaljujoč prepisom državnih uradnikov, ki so prebivalstvene podatke uvrstili v širše informativne elaborate o razmerah v deželi (Valenčič 1996, 53–54).

Med vire, za katere velja Valenčičeva ocena, sodi prav gotovo tudi konskripcija tržaškega Teritorija iz let 1777/78. Ne samo zaradi tega, ker ponuja vpogled v deloma svojstvene značilnosti obmestnega agrarnega območja znotraj ozemlja tržaške občine in prispeva k do-

grajevanju prebivalstvenega mozaika na slovenskem etničnem ozemlju. Njegova vrednost je tudi v tem, da so v izvirniku ohranjeni bodisi tabelarični sumariji posameznih popisnih enot, bodisi registri prebivalstva, t. i. populacijske knjige, ki prinašajo individualno evidenco popisanih, razvrščenih po bivalnih agregatih. Tovrstno pragradivo ponuja veliko podrobnejšo sliko demografskih, družbenih in gospodarskih vidikov kot sumarni številčni izkazi, saj omogoča neposredne primerjave in izvirne statistične obdelave. Uporabno je z vidika kvalitativnih informacij ter v kombinaciji s sorodnimi serijskimi viri za razna druga raziskovalna zanimanja, nenazadnje rodoslovna. Hkrati je mogoče v njegovi luči in s pomočjo upravne dokumentacije, ki je nastala ob izvajanju štetij, bolje razumeti konskripcijski statistični sistem, поблиže spoznati metodološka vprašanja ob njegovem prevajanju v prakso ter oceniti zanesljivost rezultatov. Prebivalstvene knjige tržaškega Teritorija utegnejo biti poleg vsega tudi edini obstoječi primerki tovrstnega konskripcijskega gradiva na Slovenskem, saj do danes na to individualno evidenco niso naleteli nikjer drugje – preučevalci so o njenem obstoju le ugibali na podlagi konskripcijskih izvajalnih predpisov (Blaznik, Grafenauer, Vilfan 1970, 40; Valenčič 1996, 53–54).

Tržaške populacijske knjige iz let 1777/78 v okviru bogatega lokalnega in širšega zgodovinskega Trstu v 18. stoletju niso bile deležne sistematičnih obravnav. To je vsaj delno pripisati osredotočanju raziskovalnih prizadevanj v osvetljevanje razvoja prostoluškega mesta kot tudi odsotnosti pravega zanimanja za historično demografijo, ki je v akademski srenji in drugih krogih raziskovalcev tržaške preteklosti našla le občasne privrženke. Znanstvenih študij na temo tržaškega podeželja v 18. stoletju ni veliko in pritegnitev omenjenega vira je bila samo priložnostna ali vzorčna.¹ Knjig ni uporabil niti Pietro Montanelli, ki je za svojo izjemno in še danes vzorno študijo o tržaškem prebivalstvenem razvoju prečesal demografsko dokumentacijo v tržaških arhivih, a jih očitno ni našel (prim. Montanelli 1905, 7–15). Ravno tako jih ne omenjata Luzzato–Fegiz (1929), ki je analiziral nekatere poselitvene značilnosti tržaškega Teritorija na osnovi manj kvalitetnega gradiva, in Fuchs (1963), iz česar smemo sklepati, da so prišle na dan šele kasneje.

Med državno koristjo in prostoluškim privilegijem

Leta 1754 je s prvim vsedržavnim ljudskim štetjem prebivalstva nastopila v Avstriji doba splošne centralizirane državne statistike, ki so jo začeli uvajati v okviru terezijanskih reform v želji po enovitem pregledu nad stanjem in gibanjem prebivalstva na celotnem državnem ozemlju.² Štetje so tistega leta izvedli tudi v prostoluškem Trstu, kjer so si nato sledili novi popisi v letih 1758, 1760, 1765, 1767 in 1769.³ Iz delno in večinoma samo fragmentarno ohranjenega arhivskega gradiva se kaže povezanost tržaških popisovanj z uvajanjem vsedržavne prebivalstvene statistike, vendar je razbrati tudi posebnosti in odstopanja od splošnega sistema, ki si jih moremo razlagati v luči posebnih prostoluških razmer, potreb in privilegijev. Medtem ko je imel popis iz leta 1754 koristiti davčnim reformam in drugim potrebam (Zwitter 1936, 18–19),

¹ Nekatera dela na to temo so Cusin (1932), Navarra (1993), Kalc (1987), Breschi, Kalc, Navarra (2001), Verginella (2003).

² Za podroben opis razvoja avstrijske prebivalstvene statistike glej Zwitter (1936, 18 in sl.), Blaznik, Grafenauer, Vilfan (1970, 34–41) in tam citirana dela.

³ AST CRSIC, f. 109, dok. 2–3, 4. 4. 1754; BCT AD, *Registro Generale risguardante gli affari li più rimarcabili di Pulizia. Principiando dall'anno 1753 fino al 1785*; BCT AD, *Atti di Polizia (12 febbraio – 21 luglio 1769)*; *Giornali di Polizia*, 6. 4. 1769; BCT AD, *Anagrafe 1765: Conscrizione fatta del Popolo ch'Abbita nella città di Trieste, 10 gennaio 1765*; Montanelli (1905, 10).

je Komerčna intendantca v Trstu dala takrat oštevilčiti hiše in poimensko popisati prebivalstvo zaradi boljšega policijskega nadzora, vzdrževanja javnega reda in zagotavljanja varnosti, ki so bili nujno potrebni za nemoten potek merkantilnih dejavnosti in gospodarsko rast proste luke.⁴ Tržaška štetja so v tem obdobju odstopala od državnih kronološko in po kriterijih popisovanja, zaradi česar tržaških podatkov ne najdemo v končnih sumarnih prospektih po posameznih deželah na državni ravni (Blaznik, Grafenauer, Vilfan 1970, 37). Poleg tega so do sedemdesetih let 18. stoletja, kot pred začetkom statistične dobe, popisovali samo mestno prebivalstvo. Teritorij je bil vse dotlej deležen le občasnih delnih štetij ognjišč, družin ali posameznikov v robotne namene, za dodeljevanje socialne pomoči in za obrambne potrebe.⁵

Posebnost je bila nadalje, da je bil Trst kot prosta luka oproščen vojaškega služenja. Ta privilegij je ohranil tudi po reformi avstrijske vojske leta 1769, ko so uvedli splošno vojaško obveznost in nadomestili dotedanji sistem ljudskih štetij s povsem novim, konskripcijskim, ki je bil ustrojen po vojaških zahtevah kot podlaga za izvajanje nabora. Konskripcijska popisovanja niso potekala več po gospodstvih, ampak po teritorialni mreži nabornih okrajev, usklajenih s cerkvenoupravno delitvijo, izvajale pa so jih vojaške in civilne oblasti. V vidu so imela prvenstveno moško pristojno prebivalstvo, med katerim je bilo treba izluščiti nabornike oziroma rekrute, žensko pa so obravnavala obrobno in ga v končnih izkazih prikazovala le s skupnim številom in brez vsakršnega poklicnega, družbenega ali drugega razlikovanja. S konskripcijami so prebivalstveni popisi prešli v pristojnost vojske in sistem se je ohranil z nekaterimi dopolnili in popravki do srede 19. stoletja. V Trstu so ostajala v veljavi civilna popisovanja, ki so se podobno kot konskripcije načeloma ponavljala vsakih pet let, a so se glede rubrik bistveno razlikovala, tako da so se v končnih sumarijih le z veliko težavo (in kot je bilo nedavno ugotovljeno z občutnim odstopanjem od realnega stanja prebivalstva) prilagajala konskripcijskim predpisom.⁶ Za razliko od mesta pa je tržaški Teritorij vendarle prešel pod okrilje vojaških popisovanj, s tem, da je izvajanje ostalo v pristojnosti tržaških civilnih oblasti.⁷ Tako sta na ozemlju tržaške občine obstajala od sedemdesetih let dalje dva različna načina popisovanja prebivalstva, kar je še dodatno oteževalo izvajanja štetij in povečevalo dvomljivost rezultatov.

Medtem ko so ponekod začeli izvajati konskripcije takoj po vstopu v veljavo novega sistema 1770. leta, so tržaški Teritorij prvič popisali leta 1773 v okviru konskripcije avstrijskega Primorja.⁸ Naslonili so se na že obstoječo srenjsko delitev Teritorija na 12 vasi (*Ville*) in 12 agrarnih sosesk (*Contrade esterne*), v katerih so za to potrebo tudi oštevilčili hiše.⁹ Kot v drugih primerih iz začetne faze uvajanja konskripcijskega sistema so tudi v tržaškem nekatere konceptualne dvomnosti, ki jih je težko razvozlati. Popis je upošteval samo moško prebi-

⁴ AST CRSIC, f. 109, dok. 2–3, 4. 4. 1754; Montanelli (1905, 105–106)

⁵ Primera takega popisa sta *Registro de Sudditi di questo Teritorio, come segue* iz leta 1742, v katerem so poimensko naštetih moški, izbrani za vojaško službo (*Homini per moschetto*) in robotniki (*Homini per Robotta*) iz okoliških vasi (AST, CRSIC, f. 757, dok. 57–65, 1742), ter tabelarični izkaz *Notta Specifica Delli Capi di Casa de Sudditi, Grani, Animali Bovini, animali minuti, animali suini, ed vino che attualmente si ritrovano avere nelle Ville del Territorio di questa Città di Trieste* (AST, CRSIC, f. 759, dok. 208, 24. 8. 1757), nanašajoč se prav tako na vasi.

⁶ O značilnostih in vzrokih problematičnosti tržaške prebivalstvene statistike glej prilogo v študiji Breschi, Kalc, Navarra (2001, 183–193).

⁷ Zwitter je, najbrž na podlagi Montanellijeve študije, ki je okrog tega nejasna, in dejstva, da je bil Trst nekon-skribirana dežela, zapisal, da »vojaška štetja niso bila uvedena v Trstu in na njegovem teritoriju, kjer ni veljal konskripcijski sistem« (Zwitter 1936, 35). V resnici je popisovalni sistem na Teritoriju veljal, ni pa veljala vojaška obveznost (rekrutirali so samo prostovoljce in potepuhe, Dorsi 1984, 147), čeprav ostajajo tudi o tem vprašanju še nekatere neznanke.

⁸ Delo sta opravila poverjenika tržaškega magistrata Giovanni Paolo Bajardi in Ignazio Capuano s pomočjo krajevnih kuratov in županov (AST CRSIC, f. 786, dok. 182–185, 11. 9. 1773).

⁹ AST CRSIC, f. 786, dok. 23–24, 10. 3. 1773; prim. Montanelli (1905, 109).

valstvo, od njega pa se je ohranil, poleg končnih rezultatov za vasi, samo poimenski register ali vojaška knjiga (*Militarbuch*) za soseske, ki je služila za tekočo evidenco bodočih rekrutov in sprememb v prebivalstvu po družinskih oziroma bivalnih agregatih.¹⁰ Rubrike so bile sledeče: hišna številka, ime in priimek lastnika hiše, število bivaajočih družin z razlikovanjem med stalno in začasno prebivajočimi, ime in priimek moškega prebivalstva, poklic oziroma družbeni položaj, sorodstveno razmerje z družinskim poglavarjem, izpostavitve poglavarjevega naslednika, stan, starost in leto vpisa v register. Po rubrikah so bili nadalje razvrščeni primerni za rekrutiranje in nesposobni za vojaško službo zaradi telesnih vzrokov (prenizke višine ali hib). Prvi so razdeljeni med mladoletne in že sposobne »za orožje« (*atti al fucile*), pri katerih je navedena telesna višina v čevljih in palcih. Nadalje so navedeni še odsotni in tisti, o katerih ni bilo podatkov. Prazna mesta, fragmentarnost vpisov in drugi elementi kažejo na konceptualne negotovosti pri kompilaciji registra prej kot na malomarnost izvajalcev. Naknadni vpisi in popravki se nanašajo v glavnem na leto 1774 in delno še na 1775, ko so vodenje evidence opustili, kar potrjujejo tudi drugi dokumenti.

Popis iz let 1777/78 so izvedli v skladu s predpisi izpopolnjenega konskripcijskega sistema, ki je stopil v veljavo leta 1777. Med pomembnejšimi novostmi je predvideval enotne rubrike in družbene kategorije, na podlagi katerih so ločevali oproščene vojaške službe od obveznikov, in standardne sumarne prospekte, medtem ko so bili do tedaj tabelarni izkazi približni in precej neenotni. Uvajal je tudi populacijske knjige na osnovi družinskih listov, v katere so poimensko vpisovali tako moške kot ženske, in obrazce za sumarne izkaze, vse na tiskanih podlagah. Pri vodenju knjig za izkazovanje vsakoletnega stanja je sodelovala duhovščina, ki je bila dolžna posredovati podatke o novorojencih, preminulih osebah in novonastalih družinah, o priselitvah in odselitvah pa so morala poročati gospostva ali druge civilne upravnopolitične oblasti. Sistem še vedno ni predvideval kritičnega datuma, kar je bila huda, a za tisti čas ne samo teoretična pomanjkljivost, ampak tudi praktično nepremostljiva metodološka napaka.

Vredno je opozoriti, da so v času uvajanja izpopolnjenega konskripcijskega sistema tržaške oblasti začele namenjati večjo pozornost tržaški agrarni okolici kot v prejšnjih desetletjih in si prizadevati za izboljšanje družbeno-gospodarskih razmer, organiziranosti in javnega reda. To ne samo v prid kmečkemu prebivalstvu in tradicionalnega agrarnega gospodarstva (od tega so imeli še vedno pomembne koristi tudi mestni posestniki), ki se je s težavo prilagajalo merkantilnemu preustroju tržaške ekonomije,¹¹ ampak tudi in predvsem v korist prostoluškega emporija. Za boljšo varnost v mestu, ki se je širilo in je bilo priča vse gostejšemu prebivalstvenemu prilivu ter pretoku, so leta 1755 uvedli prvi policijski red, leta 1768 pa policijsko ustanovo korenito preustrojili v organizacijskem in pristojnostnem oziru ter v metodah poslovanja. Za tem se je kmalu pokazala potreba tudi po reorganizaciji policije v agrarni okolici mesta, da bi tudi tu dosegli boljše spoštovanje pravnih predpisov in ustrezno upravljanje javnih koristi. Med mnogimi zadevami je dovolj spomniti na vprašanje cestnih dostopov v mesto, ki so posebno na strmih odsekih močno trpeli zaradi rastočega prometa in ki so jih vzdrževali prvenstveno z uporabo robotne delovne sile. Leta 1777 so tako izdali policijski red za tržaško okolico, s katerim je Teritorij prešel pod okrilje mestnega policijskega sistema. S tem in s povečanimi pristojnostmi ter javno odgovornostjo županov so obnovili mnoge norme, ki so zaradi ohlapne kontrole v prejšnjih desetletjih padle v pozabo. Teritorij je postal tudi neke vrste varnostni pas okrog mesta za preventivno nadzorovanje in izganjanje nezaželenih tujcev. Policijski red je sodil v okvir politike večje navzočnosti države tudi na krajevni ravni in konskripcijski sistem

¹⁰ Register je brez naslova in je med gradivom diplomatskega arhiva tržaške mestne knjižnice registriran z geslom *Anagrafe 1773*.

¹¹ O težavah, s katerimi se je agrarno gospodarstvo tržaške okolice soočalo pod vplivom prostoluških dejavnosti mesta in ob prodiranju liberistično naravnane tržne ekonomije, glej npr. Kalc (2005).

je že leta 1770 dodeljeval županom – čeprav ne v vseh deželah in na enak način – večjo javno vlogo kot so jo imeli dotlej, s tem, da so jih poleg upravnih zadev srenjskih skupnosti čakale tudi nekatere obveznosti, neposredno vezane na državno potrebo, med temi sodelovanje pri izvajanju vojaških popisovanj.¹² Omembe vredna je tudi poskusna izmera, izris in klasifikacija agrarne posesti v vasi Križ, ki so jo opravili prav tako leta 1777 v vidu vzpostavitve zemljiške knjige. Upoštevajoč, da v tržaški občini ni bilo terezijanskih in jožefinskih katastrskih merjenj, ker so agrarno rento ocenili za zanemarljivo in davčno odmero na kmečka zemljišča nepotrebno, je to edini primer zemljiškega popisa tega ozemlja v 18. stoletju. Načrt izmere celotnega Teritorija so nato opustili, ker se je izkazalo, da je dražji od njegovih koristi.¹³

Konskripcijo na osnovi popravljenega popisnega sistema je izvedel policijski aktuar Antonio Tognana de Tonnefeld¹⁴ med koncem novembra 1777 in koncem februarja 1778.¹⁵ Pred tem so na novo oštevilčili hiše v soseskah, ki so se sedaj upoštevale kot samostojne enote in dobile vsaka svoje hišne številke, medtem ko je bilo prvo oštevilčenje skupno.¹⁶ V skladu z izvedbeno inštrukcijo so poimensko popisali moško in žensko prebivalstvo in sestavili dva identična registra, enega *ad uso politico* za deželno vlado, drugega *pro militari* za mestni magistrat, ki je bil krajevna referenčna ustanova vojaških oblasti. Hkrati so deželni vladi posredovali tudi sumarne izkaze o stanju prebivalstva in goveje živine, namenjene dvorni pisarni na Dunaju.¹⁷ Čeprav bi morali popisovanje ponoviti po petih letih, je januarja 1779 konskripcijski komisar Antonio Tognana de Tonnefeld ponovno izvedel neposredni popis prebivalstva Teritorija.¹⁸ Šlo je za revizijo, ker se je izkazalo, da sprotno ažuriranje družinskih listov z vnašanjem sprememb ni potekalo kot bi moralo. Tabelarični izkazi, izdelani na osnovi poimenskih registrov, in križne preverbe so potrdile nezanesljivost vodenja evidence in nezamemarljiva odstopanja od dejanskega stanja.¹⁹ Vzroki tega »nereda« so bili različni, delno tehničnega značaja, delno pa odvisni od »človeškega faktorja«, v bistvu pa isti, zaradi katerih je propadla konskripcijska evidenca iz leta 1773. Župani, ki so predstavljali posamezne kmečke skupnosti in so odgovarjali tudi za nadzor nad prebivalstvom, niso poročali dovolj skrbno in posredovali vseh osebnih podatkov o priseljencih in izseljencih. Podobno se je dogajalo s kurati, ki so pogosto pošiljali konskripcijskemu komisarju samo število namesto poimenskih in osebnih podatkov o novorojencih, umrlih osebah in novoporočencih. To nalogo je oteževalo neujemanje med cerkvenoupravno in upravnopolitično delitvijo Teritorija. Za razliko od drugih avstrijskih dežel, kjer so bili naborni oddelki deli župnij, distrikti regimentov pa so se pokrivali z ozemlji ene ali več župnij,²⁰ v tržaškem okrožju je del vasi spadal pod faro na Opčinah, druge so imele lastne kuracije, ki so nekatere pripadale tržaški, nekatere goriški škofiji. Nekatere vasi pa so skupaj s soseskami spadale pod mestni fari sv. Antona in sv. Marije Velike. Same

¹² Z uvedbo policijskega reda je bil med drugim predviden popis prebivalstva kot kognitivni instrument za uspešno izvajanje norm. O tržaškem policijskem sistemu in policijskem redu za podeželje glej Kalc (1999). Prim. tudi Kandler (1846).

¹³ Natančni pregled tega prvega poskusa uvedbe zemljiške knjige ponuja Dorsi (1984), vsebinsko analizo elaboratov eksperimentalnega popisa v Križu, predvsem z vidika vinogradništva, pa Kalc (1987).

¹⁴ Tognana de Tonnefeld (včasih Tonnenfeld) je nastopil službo pri tržaški policijski direkciji leta 1774 kot desna roka policijskega ravnatelja in od leta 1784 tudi okrožnega glavarja barona Antonia Pittonija. Tognana je bil med drugim odgovoren za ljudska štetja oziroma konskripcije in je kot prvo nalogo na tem področju izvedel popis prebivalstva mesta leta 1775. Več o tem Kalc (2004, 338–339).

¹⁵ BCT AD, *Registro Generale risguardante gli affari li più rimarcabili di Pulizia. Principiando dall'anno 1753 fino al 1785*; AST CRG, f. 97, 26. 5. 1777 in 3. 1778.

¹⁶ AST CRG, f. 97, 29. 5. 1778.

¹⁷ AST CRG, f. 97, 3. 1778.

¹⁸ AST CRG, f. 97, 19. 2. 1779.

¹⁹ AST CRG, f. 97, 31. 12. 1778; f. 101, 2. 4. 1779.

²⁰ Do teh spoznanj sta prišla za Kranjsko in Štajersko Miklavčič (1944–45) in Pirchegger (1913).

cerkvenoupravne in političnoupravne meje znotraj občine so bile včasih različne in v cerkvenih matrikah mestnih župnij niso razlikovali mestnega prebivalstva in prebivalstva sosesk. Od tod zagata pri sestavljanju letnih poročil, ker so rojstva, smrti in poroke iz mesta zlahka pripisovali soseskam in obratno.

Živahna prostorska mobilnost in pravne nejasnosti pri opredeljevanju tujstva v prostoluškem mestu so zmedo še povečevali. Zapleten problem je bilo priseljevanje, odseljevanje in mobilnost poslov in dninarjev znotraj samega Teritorija, predvsem pa traslokacije spolovinarjev v iskanju boljših pogodbenih pogojev s kmetije na kmetijo in iz soseske v sosesko. Še bolj problematične so bile selitve kmečkih družin in posameznikov iz Teritorija v mesto, kjer so se pridruževali najpreprostejši delovni sili in najnižjim slojem mestne družbe. Te primere bi morali v populacijskih registrih še vedno voditi in sicer kot odsotno pristojno prebivalstvo. Ker pa niso razpolagali z lastnim bivališčem in ker jih ni bilo več mogoče povezati s hišnimi številkami, so izpadali iz evidence. V mestu so kot rečeno popisovanja slonela na drugačni metodologiji in nadzor nad prebivalstvom je bil zelo relativen, kljub dolžnosti vsakega novega prišleka, da se zgłosi in registrira pri policiji, kar pa je veljalo samo za nepristojne v tržaški občini. Omenjene selitve v mesto so potemtakem popačile pregled stanja prebivalstva Teritorija. Hkrati so pomenile izgubo teh izseljencev za vojaške namene. Vojaške oblasti so zaradi tega protestirale, vendar deželna vlada in policija preseljevanja v mesto nista nikoli skušali preprečiti. V nekem poročilu o pomanjkljivostih konskripcijskega sistema je Tognana de Tonnefeld zapisal, da bi bilo »res prestrogo prisiliti mandrijerje [spolovinarje, op. A. K.] k stalni naselitvi v soseskah; bilo bi v nasprotju s svobodo in s staro navado«. Pri tem je mislil na svobodo prihajanja in zapuščanja mesta, ki sta bila med osnovnimi načeli politike gospodarskega pospeševanja in demografske rasti proste luke.²¹ V iskanju rešitve so pomislili, da bi vojaško sposobnim, preseljenim iz Teritorija v mesto, posvetili posebno evidenco, ampak vse kaže, da do tega ni prišlo. Še eno obnašanje je kvarno vplivalo na vzdrževanje evidence in bilo v nasprotju z »vojaško koristjo«. Primerjava s prvo konskripcijo je pokazala, da so se sinovi, podvrženi vojaški obveznosti, poročali oziroma, da so si po očetovi smrti moški potomci delili posestva. Na ta način so prestopali v konskripcijsko kategorijo, ki ji je bilo prizanešeno rekrutiranje.²²

Za razrešitev omenjenih vprašanj so si prizadevali v več smereh. Uskladili so župnike in kurate, pripadajoče različnim cerkvenoupravnim enotam, in jih inštruirali glede korektnega izpolnjevanja s konskripcijami povezanih dolžnosti. V mestnih župnijah so vpeljali ločene krstne, mrliške in poročne matrike za podeželsko prebivalstvo, striktno eksplicitno navajanje krajevnega izvora in posebne registre rojenih, umrlih in poročenih vojaškoobveznih oseb (*individui militari nati, morti e copulati*). Natisnili so posebne obrazce, da bi duhovnikom olajšali delo in poenotili njihove periodične ekstrakte.²³ Županom so se trudili vcepiti zavest o pomembnosti njihove vloge in jim privzgojiti skrb za redno in natančno poročanje.²⁴ Policijski red za tržaško podeželje je omogočil stalnejše nadzorovanje njihovega početja. Za odpravo »malomarnosti« so od začetnega prigovarjanja prešli k grožnjam s prisilnim »javnim delom« in še bolj drastičnim kaznim, kot v primeru župana iz soseske Škorklje, ki ni sporočil izselitve devetih oseb iz svoje srenjske skupnosti in je zato v opomin vsem drugim moral v zapor.²⁵ Vse to ni obrodilo zaželenih sadov. Sprotno dopolnjevanje evidence je kmalu zamrlo

²¹ Detaljno o prebivalstveni politiki, predvsem pa o politiki priseljevanja v prostoluški Trst v Kalc (2007).

²² AST CRG, f. 97, 29. 5. 1778.

²³ AST CRG, f. 97, 4. 8. 1778; f. 102, 3. 3. 1780, 28. 6. 1781; f. 876, 28. 11. 1789.

²⁴ AST CRG, f. 97, 29. 5. 1778.

²⁵ BCT AD, *Atti di Polizia* (1778), dok. 255, 6. 12. 1778; Kalc (1999, 286). Tognana de Tonnefeld je glede delitve posesti predladal, »naj se tovrstne zlorabe omejijo s pravno normo, ki bi delitve posesti med brati dopuščale

in populacijske knjige so ostale »ad acta«.²⁶ Sklepati smemo, da so od zvečine nepismenih ali polpismenih županov najbrž zahtevali preveč, saj niti duhovščina ni izpolnjevala svojih obvez dovolj redno in zanesljivo.²⁷ Dokaze najdemo v cerkvenih matrikah, ki začenjajo biti šele od srede osemdesetih let dalje redneje in natančneje vodene.²⁸

Posledica vsega tega je bila, da dvorna pisarna ni dobivala iz Trsta letnih izkazov o stanju prebivalstva tržaškega Teritorija. Sestavili so jih samo za leti 1777 in 1778, se pravi ob prvem popisovanju in njegovi reviziji.²⁹ Podatke teh izkazov prebivalstva Teritorija, med drugim zgrešene zaradi grobih napak pri seštevanju, so vpisovali v naslednjih letih v preglednice za mesto in celotno občino. V mestu je bilo statistično-demografsko vprašanje še bolj zapleteno in malodane kritično, saj je bilo še težje natančno voditi evidenco naravnega in selitvenega gibanja ter razlikovati med »domačim« (stalno nastanjenim) prebivalstvom in tujci. Kot že omenjeno, so kljub priznavanju »posebnosti« prostoluških razmer in dopuščanju odstopanj od konskripcijskega popisnega sistema, dunajske oblasti zahtevale od tržaških vsakoletno poročanje o stanju v skladu s kriteriji konskripcijskih sumarnih tabel, zato da bi lahko podatke uvrstili v vsedrjavni statistični okvir. Ker tržaški popisovalci niso razpolagali z informacijami za klasifikacijo prebivalstva po konskripcijskih kategorijah, teh predpisov niso spoštovali. Na Dunaju so zato tržaške izkaze neposrednih popisovanj in vmesna poročila, izdelana s pomočjo podatkov o naravnem in selitvenem gibanju, redno zavračali. Da bi se temu izognili in si prihranili očitke dvorne pisarne, so si v Trstu »pomagali« na način, o katerem lahko beremo v korespondenci med tržaškim policijskim ravnateljem Antoniom Pittonijem in guvernerjem Karlom von Zinzendorfom in ki daje misliti o verodostojnosti statističnih poročil ter o razmerah tržaške demografske statistike. V pismu, s katerim je Pittoni februarja 1782 obveščal Zinzendorfa o predložitvi tabele stanja prebivalstva, je opozarjal, da je rubrike o končnih rezultatih kot po navadi pustil prazne, zato da bi jih guverner izpolnil »po lastni všečnosti« (Tamaro 1942–43, 29).

Po štetju mestnega prebivalstva leta 1782,³⁰ ki so ga opravili z dvoletno zamudo, je leta 1784 sledil nov popis prebivalstva in živine tržaškega Teritorija.³¹ Ker so bili tabelarični ekstrakti znova nepopolni in nenatančni glede družbene klasifikacije, so leta 1785 izvedli nov splošni poimenski popis, prvi, ki je zajel hkrati mesto in Teritorij. Po dolgoletnem urgiranju in nazadnje pravemu ultimatumu je končno nastala prva enotna sumarna tabela prebivalstva tržaškega občinskega ozemlja oziroma tržaškega okrožja, ki se je razen v sekciji, namenjeni vojaškemu podatkom, ujemala z državnim statističnim sistemom.³²

Do naslednjega splošnega poimenskega popisa mesta in Teritorija ter obnove populacijskih knjig je prišlo leta 1792,³³ nakar v pregledani dokumentaciji ni več sledov o ponovnih neposrednih popisovanjih, ki pa so se zopet vršila v 19. stoletju. V mestnem zgodovinskem arhivu

samo če ne bi škodovala vojaškim interesom in s privoljenjem mestnih oblasti«. Tega predloga pa niso sprejeli. AST CRG, f. 97, 29. 5. 1778.

²⁶ AST CRG, f. 257, 30. 6. 1784.

²⁷ AST CRG, f. 101, 2. 4. 1779; BCT AD, *Atti di Polizia* (1778), dok. 191, 6. 12. 1778.

²⁸ Ni pa zanemariti niti možnosti, da je opustitev evidence morebiti povezana s statusom Trsta kot nekonskribirane dežele, in vse, kar je bilo nakazano daje misliti, da dolžnosti oziroma pravice kmečkega prebivalstva tržaškega Teritorija v odnosu do vojaške obveznosti ob uvedbi konskripcijskega sistema niso bile povsem jasne.

²⁹ AST CRG, f. 97, 31. 12. 1778; f. 257, 30. 6. 1784.

³⁰ Prejšnji popis mesta so opravili leta 1775. Njegovi operati in operati popisov iz let 1735 in 1765 so edino še ohranjeno poimensko popisno gradivo iz 18. stoletja (Breschi, Kalc, Navarra 2001, 184–185; Kalc 2004, 338–339).

³¹ AST CRG, f. 257, 20. 6. in 16. 9. 1784.

³² Popis so izvedli med 7. 11. 1785 in 4. 3. 1786. Ker so leta 1785 na Teritoriju ustanovili dve novi kaplaniji (na Katinari in v Barkovljah), so v nekaterih srenjskih enotah preštevilčili tudi hiše. AST CRG, f. 246, 4. 10. 1785; f. 876, 9. 3. 1786; AGT, *Capitanato distrettuale*, f. 20, 12. 3. 1786.

³³ AST CRG, f. 876, 22. 6. 1793.

hranijo operat popisa Teritorija iz leta 1800, ki se formalno ne ujema s predpisi in so ga zato vladne oblasti zavrnile. Register navaja namreč poimensko samo družinske poglavarje po vaseh in soseskah, njihovo starost in poklic oziroma družbeni položaj, ostalo prebivalstvo pa je le šteto in moško razporejeno po dveh starostnih razredih. Pri vsaki hiši je tudi statistika domačih živali.³⁴

Leta 1786 je tržaški okrožni glavar in policijski ravnatelj baron Antonio Pittoni v poročilu o stanju mesta in njegovega Teritorija zapisal, da se populacijske knjige preverjajo vsako leto (*si riscontrano annualmente*) (Dorsi 1989, 142). Iz aktov pa izhaja, da je v vsem tem času vodenje knjig ostajalo zelo približno, kljub povečanju števila zadolženih uradnikov in novim proceduralnim pristopom. Med temi so sredi devetdesetih let vpeljali tiskane obrazce, v katere so bili družinski poglavarji dolžni vpisati člane družinskega agregata in spremembe v njegovem sestavu.³⁵ Na Teritoriju je ostalo tovrstno poročanje naloga županov. Nadaljevala so se tudi nasprotja med Dunajem in Trstom okrog primernosti in koristnosti zbiranja podatkov za izpolnjevanje vojaških rubrik pri mestnem prebivalstvu in za odpravo vseh neskladij v tržaških sumarnih poročilih. Med vladnimi in krajevnimi upravnimi oblastvi v Trstu pa je tekla debata o tem, kako voditi redno in dovolj zanesljivo statistiko o tako dinamični in stalno spreminjajoči se družbeni stvarnosti.³⁶

Konskripcija iz leta 1777/78 in popisovalni sistem bolj pblžiže

Gradivo konskripcije iz leta 1777/78, ohranjeno v Diplomatskem arhivu tržaške mestne knjižnice, obsega 23 od 24 populacijskih knjig, nanašajočih se na 12 vasi in enakega števila sosesk Teritorija. Usoda manjkajočega registra za sosesko Sveta Marija Magdalena Spodnja ni znana. Registri sestojijo iz tiskanih družinskih listov, urejenih in zasilno zvezanih po tekoči hišni številki. Na naslovnici vsakega registra so navedeni poleg imena vasi ali soseske in datuma izvedbe popisa še imena popisovalca, županov, ki so mu asistirali, ter upravno-politična in vojaška pripadnost popisane enote. Izvajalcu popisa aktuarju Antoniu Tognani de Tonnefeldu so zaupali vlogo konskripcijskega komisarja zaradi njegovega poznavanja vseh treh jezikov, »potrebnih za točnost podatkov«, italijanščine, nemščine in »kranjščine«.³⁷ Iz njegovih dnevnih zapisnikov in poročil komisarjev, ki so mu nasledili, spoznamo procedure popisovanja. Komisarji so se podajali iz kraja v kraj, še prej pa so datum prihoda sporočili županom, ki so bili dolžni sklicati prebivalstvo. Prebivalci so se javljali po skupinah pred popisovalcem, ki je nato izpolnil družinske liste z njihovimi osebnimi podatki, za katerih verodostojnost je odgovarjal župan. Isti vir nas seznaja tudi s težavami in nevšečnostmi popisovalca, ki je delal pogostokrat v hladnih kmečkih hišah, neprimernih za dolgotrajna pisarska dela.³⁸

Knjige in priloženi številčni tabelarični sumariji so kot tiskani deli obrazcev v nemškem jeziku in se skoraj popolnoma ujemajo z izvedbeno inštrukcijo, ki je bila izdana skupaj z ukazom konskripcije.³⁹ Metodološki del inštrukcije je leta 1778 izšel tudi v tiskani obliki v italijanskem jeziku.⁴⁰ Sistem je delil prebivalstvo dežele v tri kategorije: »domačine vsakega

³⁴ AGT, *Archivio magistratuale*, f. 64, Tabella della Coscrizione della Popolazione, e del Bestiame esistenti nel Territorio di Trieste nell'anno 1800; prim. Montanelli (1905, 13 in 125).

³⁵ AST CRG, f. 588, 16. 1. 1796; f. 876, 16. 11. 1799.

³⁶ Razni spisi v AST CRG, f. 876. Prim. tudi Breschi, Kalc, Navarra (2001, 189–192).

³⁷ AST CRG, f. 97, 17. 10. 1777.

³⁸ AST CRG, f. 876, 9. 3. 1786.

³⁹ AST CRG, f. 97, 26. 5. 1777.

⁴⁰ AST CRG, f. 97, *Dilucidazione. Sopra le rubriche contenute ne' fogli di conscrizione, in quali rubriche dovrà*

Preglednica konskripcije tržaškega Teritorija 1777/78

Ime vasi ali soseske	Število hiš		»G l a v e«										Med klasificiranim moškim prebivalstvom je				Poleg klasificiranega moškega prebivalstva																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
			M o š k i										Odsomnih				So v tem kraju prisotni tujci																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
	Družine	Hiše	Duhovniki	Premiči	Uradniki in honorarji	Meščani v mestih in prostori na podeželju	Kmetje	Nasledniki ali dediči meščanov, profesionistov in kmetov	Kajzarji, dhinarji in drugi dejavni na področju kmetstva, javni in zasebni nameščenci	Uporabni za služenje državi	Mladina		Ženski spol				Oženjenih	Samskih in ovdovelih	Znotraj dežele	Izven dežele	Neznano kje	Iz drugih avstrijskih dednih dežel	Moški	Ženske																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
											Od 1 do 12. leta	Od 13. do 17. leta	Od 1 do 12. leta	Od 13. do 17. leta	Iz te dežele										Iz drugih dežel																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
Ime vasi ali soseske	Barkovlje	57	26				24	20	5	1	20	8	68	146	28	50								4	5																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			</

kraja» (*nazionali di ciaschedun loco*), t.j. osebe, rojene ali stalno bivajoče v popisanem kraju, ki so veljale za pristojne oziroma pripadajoče prebivalstvu tega kraja; v popisani deželi pristojne osebe, ki so bile odsotne v pristojnem kraju, ker so začasno bivale v drugem kraju iste dežele, v katerem so jih šteli kot tujce (*forestieri*); tretjo kategorijo pa so sestavljale začasno prebivajoče tuje osebe, ki niso bile pristojne v deželi in ki so se delile med pristojnimi v drugih avstrijskih deželah in inozemci. Med začasno prisotne niso sodile osebe v tranzitu. Tujci iz drugih avstrijskih dežel (z družinami) so lahko prestopili med pristojno prebivalstvo po desetletnem neprekinjenem bivanju in s prevzemom stalnega bivališča. Status pristojnega prebivalca pa so lahko pridobili, tudi če so stalno opravljali kak poklic, če so odprli trgovino ali delavnico ali če so na kak drug način jamčili svoj »status permanendi«. Pristojnost je bilo mogoče pridobiti ne nazadnje s poroko s pristojno osebo.

Vsaka hiša (tudi prazna) in vsak družinski agregat (gospodinjstvo) je imel svoj tiskan obrazec za poimenski popis članov, ki je v naslovu nosil ime okrožja, župnije in kraja/naselja. Določeni predalčki so bili namenjeni hišni številki, imenu, priimku in družbenemu položaju oziroma poklicu hišnega lastnika in kraju njegovega bivališča (če ni bival v popisani hiši), pri judih pa so beležili tudi veroizpoved. Če lastnik ni bil fizična oseba, so popisovalci navajali ime ustanove in rabo, ki ji je bilo poslopje namenjeno.⁴¹ Popisane in opisane so bile tudi prazne in poškodovane hiše ter podrtije. Oštevilčenje družin, bivajočih v isti hiši, je bilo tekoče, vendar ločeno po veroizpovedi, navedeno pa je bilo njihovo skupno število. Kot družino so pojmovali skupnost vseh posameznikov (sorodnikov in ne), ki so se posluževali istega ognjišča (*che non fanno separata cucina*) in so jedli okrog iste mize (*convivono alla tavola comune*). Družinski poglavar je bil vsakdo, ki je »delil svoj kruh z drugimi osebami« oziroma ki je gostil »druge osebe pri svoji mizi« (*aveva altri al suo pane, o alla sua tavola*). Družinski poglavarji so bili tudi neporočeni, ki so bivali ločeno od izvirne družine, bodisi sami, bodisi s posli, in če so imeli v službi posamezne posle ali cele družine poslov, bivajoče v ločeni hiši.⁴² Za vse te variante je bilo treba izpolniti samostojni družinski list. Judovske družine, bivajoče v isti hiši (na tržaškem Teritoriju jih sicer ni bilo) so smeli popisati na skupnem družinskem listu, ker niso prišle v poštev za vojaško službo. Ob smrti očeta je status družinskega poglavarja prešel na vdovo ali na starejšega sina v primerni starosti, ob odsotnosti moškega potomstva pa na najstarejšo hčer. Enako je veljalo ob odsotnosti obeh staršev, če je bila družina zmožna samopreživljanja in obstoja kot avtonomni agregat. Drugače so člane pridružili drugemu gospodinjstvu.

Vse popisane osebe so morali popisovalci navesti z imenom in priimkom in to »z jasnimi črkami«, se pravi v latinici, medtem ko so ostale rubrike izpolnjevali v gotici. Seznam se je začel z družinskim poglavarjem, sledili so mu soproga, moško in nato žensko potomstvo po padajoči starosti, morebitni drugi sorodniki in sobivajoče osebe, pridruženi mladi in mladoletniki brez staršev, na koncu pa še posli, ravno tako prej moški in nato ženske. Ob imenih so navajali sorodstveno ali drugo vez z družinskim poglavarjem.⁴³ V primerih razširjenih družin, se pravi, ko je gospodinjstvo sestavljalo več nuklearnih družin, so člane le-teh navajali po

riportarsi loco per loco, famiglia per famiglia tutta la popolazione esistente nella Provincia; quale dilucidazione spiega altresì il modo di formare i sommari locali, e di rilevare la popolazione di ciaschedun loco, come non meno il metodo di coscrivere loco per loco lo stato del bestiame, Gorizia 1778. Nemško integralno besedilo in obrazci so objavljeni v Sammlung (1787, 319–370) in v Gürtler (1909, 58–88).

⁴¹ Nekaj primerov: Klosterfrauen zu Triest, Kirche Madonna del Rosario Triest, K.k. Mautshaus, Gemeinde gehörig, P.P. Mechitaristen Armenische Nation.

⁴² S tem je pojasnjen Valenčičev dvom o pojmovanju družine (kot sorodstvene skupnosti oziroma gospodinjstva) in podatku o številu družin v popisnih izkazih za Kranjsko iz leta 1780 (Valenčič 1996, 59).

⁴³ Npr.: Eheweib, 1ter, 2ter ... Sohn, 1te, 2te... Tochter, Schwiegersohn, Mutter, Schwiegermutter, Bruder, Schwester itd.

enakem vrstnem redu za sinom ali zetom, ki so jim načelovali, in s sorodstvenim razmerjem do le-teh, toda z razmakom zapisa, da se jih je že na prvi pogled lahko ločevalo od ostalih.

Od moških so poleg poglavarja v družinski list vpisali prisotne in odsotne sinove (ali brate), pridobljene sorodnike (npr. zete ali druge osebe stalno integrirane v družino) ter »tujce« (to je pripadnike drugih družin iz drugih krajev, dežel ali držav) z navedbo pristojnih izvornih krajev. Za preglednost rojstnega vrstnega reda je bilo treba navesti tudi imena sinov, ki so bivali drugod, bodisi če so že živeli v ločeni družini in bili člani drugih bivalnih agregatov, bodisi če so stopili v kak poklic ali stan (npr. duhovniški ali vojaški), zaradi katerega so trajno izstopili iz izvorne družine. V teh primerih navaja vir hišo in kraj njihovega prebivališča, pripadajoči duhovniški red ali vojaški regiment. Vendar, za razliko od ostalih, njihove »glave« niso bile upoštevane v nobeni družbeno-klasifikacijski rubriki in v rubrikah, posvečenih štetju prebivalstva. Za ženski spol so veljala drugačna pravila. Navajale so se samo pripadnice nežnega spola, ki so dejansko bivale v popisanem družinskem agregatu (prisotne), njihovo razmerje z družinskim poglavarjem, pri »tujkah« pa tudi izvorni kraj. Poročene hčerke, ki so bivale drugje, kot tudi odsotne (npr. zaradi služenja) niso prišle v pošt. Za neporočene matere, nezakonske otroke, sirote in duhovščino so veljala posebna pravila, v katera se tu ne bomo spuščali. Pri vseh v knjige vpisanih osebah so navajali še stan, poklic ali družbeni položaj, posebni položaj (npr. sirota, nezakonski sin), pri »tujcih« čas bivanja v konskribiranem kraju, za vojaško sposobne telesno konstitucijo, ki so jo določali »na oko«,⁴⁴ telesne napake in pri moškem prebivalstvu, razen pri duhovnikih, plemičih, honoracijah in uradnikih, starost.

Na podlagi navedenih podatkov, vpisanih v tri začetne rubrike (*Vor- und Zunamen der Einwohner*, *Alter*, *Qualifikation*) skupaj z drugimi značilnostmi, ki so se popisovalcu zdele koristne, so vsako osebo klasificirali z oznakami v treh razdelkih rubrik. Prvi razdelek je bil posvečen moškim, ki so pripadali družinskemu agregatu po rojstvu ali zaradi stalne vključitve, in ženskam, izhajajočim iz dotične dežele, tako da so s seštevanjem vseh družinskih listov pridobili skupno število deželnega pristojnega prebivalstva.⁴⁵ Žensko prebivalstvo je bilo štet v enem samem skupnem stolpcu (*Hiezu das weibliche Geschlecht*), moške »glave« pa so bile razvrščene po naslednjih razredih:

- *Duhovščina* (sekularna, regularna, katoliška, pravoslavna in protestantska)
- *Plemstvo* (vsi plemiči in njihovo moško potomstvo)
- *Uradniki in honoracijari* (osebe brez plemiškega naslova v neposredni in plačani državni službi, funkcionarji ad perpetuum, javni poklici kot npr. zdravniki, advokati, pravniki, prokuratorji, notarji, geometri ipd.)
- *Meščani v mestih in profesionisti na podeželju* (posestniki »meščanskih hiš« ali drugih posesti v mestu in na podeželju, lastniki oziroma nosilci produktivnih podjetij – manufaktur, solin, obrtnih delavnic – kot primarnih pridobitnih virov in začasni javni funkcionarji)
- *Kmetje* (posestniki lastnih ali najetih zemljišč določenega obsega – najmanj četrtino grunta – ki jim je bilo kmetijstvo primarni vir preživljanja)
- *Nasledniki ali dediči meščanov, profesionistov in kmetov* (sinovi ali zetje, ki so jih družinski poglavarji ali njihove vdove določili za naslednike)
- *Kajzarji, dninarji in drugi dejavni na področju kmetijstva, javni in zasebni nameščenci* (poročeni, ki niso bili vključeni v druge rubrike, vdovci s potomstvom, delavci v rudnikih,

⁴⁴ Vojaško sposobne so uvrščali v tri višinske razrede: »majhen« (klein) je bil osebek, visok 5 čevljev in od 1 do 3 palcev, »srednji« (mittelmäßig) 5 čevljev in 3 do 5 palcev, višji osebki pa so dobili oznako »velik« (groß). Popisovalci niso smeli meriti telesne višine, da ne bi izdajali vojaško sposobnih in da bi preprečili izmikanje rekrutaciji. Podrobneje o teh in drugih z vojaško službo povezanih vidikih Smole (1956).

⁴⁵ V resnici ni bilo rako, ker na ta način niso upoštevali pristojnih žensk, ki so se nahajale v drugih deželah, kar pa je bilo z vojaškega vidika očitno zanemarljivo.

- solinah, na cestah, neporočeni mornarji, osebe, starejše od 40 let, prenizki ali drugače nesposobni za vojaško služenje, sinovi uradnikov in honoracijerjev ter nekatoliške duhovščine, služabniki in nekateri neporočeni nameščenci, zaposleni pri uradnikih in honoracijerjih)
- *Uporabni za služenje državi* (moški v starosti od 18. do 40. leta, ki niso bili uvrščeni v prejšnje kategorije)
 - *Naraščaj*⁴⁶ (fantje v starosti 1–12 let in 13–17 let, ki niso bili vključeni v prejšnje kategorije)

Zadnja dva razreda sta združevala prebivalstvo, uporabno v vojaške namene: predzadnja pripravnice za rekrutacijo, zadnja bodoče generacije rekrutov. V predpredzadnjem razredu so bili tudi vojaško sposobni, a oproščeni rekrutacije zaradi zdravstvenih razlogov ali zgoraj opisanega spremenjenega družbenega položaja. Kot že rečeno, je ta razred predstavljal mejo, ki so jo mnogi skušali prebiti na razne načine, da bi se izognili vojaškemu služenju.

Drugi razdelek klasifikacijskih in števnih rubrik se je nanašal na moške iz prvega razdelka in jih je razvrščal po stanu, odsotne pa glede na kraj njihovega bivanja (v deželi, v drugih avstrijskih deželah, v tujini). Zadnji razdelek je bil posvečen »tujcem« in sicer tistim iz dežele, tistim iz drugih avstrijskih dežel in inozemcem, razvrščenim po spolu. Sledila je še rubrika Opombe, v katero so beležili spremembe položaja vsakega posameznika za tekočo evidenco stanja.

V družinskih listih ni bilo predvideno sumarno štetje članov družin oziroma gospodinjstev, ker so služili ažuriranju stanja in so se torej spreminjali. Podatke vsakega družinskega lista so združevali v sumarni preglednici hiš in družin po krajih (*Zusammengezogene Häuser- und Familien-Tabelle von Anno...*) na podlagi enakih rubrik in z dodanimi predalčki za štetje hiš, družin in judovske populacije. Te preglednice je bilo treba obnavljati vsako leto za sestavo pregleda deželnega prebivalstva, v Trstu pa prebivalstva tržaške občine oziroma okrožja. Isto je veljalo za preglednico vprežne živine (*Summarisches Zugvieh-Buch pro Anno ...*), v katero so vpisovali lastnike upoštevanih domačih živali: konj, ki so jih razlikovali po pasmi in starosti, in goveda.

Iz pregleda populacijskih knjig tržaškega Teritorija izhaja, da je bilo popisovanje formalno natančno in popolno. Pravzaprav je popisovalec svoje delo opravil vestneje, kot je bilo predpisano, saj je v poimenskem sestavu družinskih agregatov upošteval tudi odsotne hčere, za katere je navedel kot pri moškem spolu stan, kraj bivanja, razloge in včasih trajanje odsotnosti, njihovih »glav« pa seveda ni uvrščal v številne razdelke popisnega lista. V nekaterih družinskih listih dobimo pri ženskah celo starost. Težko je reči, če so popisovalčeva »odstopanja« sad kake nam nepoznane namere in če je popis odsotnega ženskega prebivalstva popoln, čeprav se na prvi pogled zdi sistematičen. Dvomljivi so tudi nekateri vsebinski oziroma kvalifikacijski podatki, med njimi prav gotovo starost. Zlasti pri starejših osebah in vojaško neobveznih kategorijah je razvidna izrazita približnost. Po pravilniku bi moral popisovalec preverjati pravo starost na podlagi krstnih knjig v primerih neskladnosti izjav s telesnim videzom dotične osebe. Vse kaže pa, da preverjanj ni bilo oziroma da so bila le sporadična. S kakovostnega vidika je dalje vredno opozoriti na problem pisave priimkov, ki je po pravilniku morala reproducirati foneme z nemškimi grafemi. Zaradi tega je mogoče številne priimke prepoznati in primerjati z drugimi sočasnimi dokumenti le fonetično. Popravki in dodani vpisi oseb pričajo o vodenju evidence v teku časa, a opozarjajo tudi, da je šlo le za improvizirano in nesistematično prakso. Glede

⁴⁶ Nemške oznake so: Geistliche; Adeliche; Beamte, und Honoratiore; Bürger in Städten, auch Professionisten auf dem Lande; Bauern; Voransteher der Bürger, un Bauern Gewerbs-Nachfolger, oder nächste Erben; Häusler, Bergholden, Weinzötl und sonst beim Nährstand und Provinzial Bescheftigungen; Zu anderen Staatsothdürften Anwendbare; Nachwuchs.

klasifikacije prebivalstva pa se kažeta dva konceptualna problema, ki pogojujeta – čeprav le zanemarljivo – delitev in končne seštevke prebivalstva po predpisanih razredih. Prvi izhaja iz napačne interpretacije pravila o klasifikaciji odsotnih moških, zaradi česar so njihove »glave« skoraj sistematično izpuščene v števeni rubriki pristojnega prebivalstva. Drugi se nanaša na nekatere družbene položaje, ki so zaradi nejasnih oziroma pomanjkljivih navodil uvrščene po popisovalčevi presoji ali pa jih sploh ni uvrstil.⁴⁷ V zvezi s sumarnimi preglednicami je pomembno to, da odstopajo od predpisanih obrazcev zaradi odsotnosti rubrik, posvečenih judovskemu prebivalstvu, ki ga na tržaškem Teritoriju ni bilo. V ohranjenih sumarnih preglednicah,⁴⁸ ki so priložene k posameznim populacijskim knjigam, je najti tudi pogostne napake v seštevjanju, ki po svoje prispevajo k deformaciji realnega prebivalstvenega stanja.

Zaključek

Na koncu tega kratkega historiatu je v luči prikazanega mogoče reči, da je bila uvedba enotnega statistično-demografskega sistema na vsedržavni ravni velik podvig, ki se je lahko uresničil le kot del in hkrati instrument širokopoteznega reformističnega procesa, s katerim je država uveljavljala svojo centralistično oblast. Zagon in učvrstitev statističnega »aparata« sta terjala veliko napora, bodisi na teoretični in organizacijski ravni, bodisi pri prevajanju v prakso, začenši z izdelavo vsebinske koncepcije in definiranjem funkcije popisovanja, dodelavo izvedbenih procedur, določitvijo pristojnosti, zagotovitvijo periodičnosti pa vse do usposabljanja kadra, zmožnega upravljanja tako kompleksnega in za moderno državo vse bolj nepogrešljivega pripomočka, kakršen je postajala statistika. Konskripcijski sistem – opozarjajo nekateri avtorji – je predstavljal korak nazaj v primerjavi s prvo popisovalno metodo, uvedeno sredi petdesetih let 18. stoletja, ker je odgovarjal vojaški logiki in se osredotočal na moško prebivalstvo. Glede samega štetja in ugotavljanja realnega obsega prebivalstva pa je bil nedvomno zanesljivejši, saj je izvajanje zaupal vojaškim in civilnim funkcionarjem in tako odpravil popačenja, ki so prej nastajala zaradi zasebnih in stanovskih interesov gosposke (Blaznik, Grafenauer, Vilfan 1970, 40–41). Šibka točka sistema je bila nedvomno družbena klasifikacija in neupoštevanje splošnejših, vojaško nezanimivih strukturnih vidikov prebivalstva. Glede na to, da je konskripcijski sistem hotel zadostiti različnim potrebam statističnega opazovanja, je v metodološkem oziru združeval sinhroni pristop štetja in diahroni pristop sprotnega evidentiranja sprememb. Poleg tehničnih in izvedbenih težav, ki so izhajale iz takega nastanka, so sistem pogojevale kot rečeno še konceptualne nedorečenosti, zaradi katerih je prihajalo zlahka do napak pri razlikovanju posameznih kategorij prebivalstva (pristojnega, tujega, prisotnega in odsotnega) in s tem pri končnih seštevkih od osnovnih popisnih enot do deželne in državne ravni. Metodološke zagate, ki jih najdemo v tržaških populacijskih knjigah in sumarijih, so posebno zgovorne, če pomislimo, da je bil tržaški konskripcijski komisar Antonio Tognana de Tonnefeld – kot dokazuje njegov obsežen birokratsko-dokumentarni opus – kompetenten, vesten in izredno zanesljiv uradnik. Na Tržaškem je na slabo delovanje sistema vplivalo – poleg problematičnega izvajanja – tudi in predvsem sobivanje dveh vrst popisovanj z različnimi informativnimi smotri in namembnostmi, zbrane podatke pa je bilo treba združiti v enotni prikaz. Poseben pravni položaj Trsta, izvzetost iz vojaške obveznosti, hitra demografska rast

⁴⁷ Na primer študirajoče otroke kmetov, primer sina naslednika, ki je »prihajal in odhajal« (*Pilgram Reiset hin und her*) ali poročenega sina, ki so ga zajeli Turki (*von Turken gefangen vor 8 Jahren*).

⁴⁸ Barkovlje, Zgornja in Spodnja Čarbola, Kolonja, Greta, Vrdela, Rojan, Rocol, S. Marija Magdalena Zgornja in Spodnja, Škorklja, Kontovel, Gropada, Lipica, Lonjer, Prosek, Križ in Škedenj.

povezana s priseljevanjem, nejasnost zakonodaje o pravicah bivanja, o pojmovanju tujstva in živahna prostorska mobilnost znotraj samega mesta, to so bila vprašanja, zaradi katerih se je konskripcijski sistem zatikal in poglobljal razkorak med teoretičnimi nastavki ter praktičnim izvajanjem. Pomanjkljivo delovanje sistema na Teritoriju je treba torej brati v celotnem okviru tržaške občine in v luči pogojevanj pravnih specifik ter praktičnega dogajanja v mestu.

Viri in Literatura

Arhivski viri:

AST CRSIC	Archivio di Stato di Trieste, <i>Cesarea Regia Suprema Intendenza Commerciale per il Litorale</i> (1748–1776)
AST CRG	Archivio di Stato di Trieste, <i>Cesareo Regio Governo del Litorale</i> (1776–1809)
BCT AD	Biblioteca civica di Trieste, <i>Archivio Diplomatico</i>
AGT	Archivio generale del Comune di Trieste

Spisek poimenskih registrov (populacijskih knjig) konskripcije tržaškega Teritorija 1777–78, ki jih hrani diplomatski arhiv (*Archivio Diplomatico*) mestne knjižnice v Trstu:⁴⁹

Soseske (<i>Contrade</i>)	
Barkovlje (<i>Barcola</i>)	22 C 4
Kjadin (<i>Chiadino</i>)	22 C 9
Spodnja Čarbola (<i>Chiarbola Inferiore</i>)	22 C 11
Zgornja Čarbola (<i>Chiarbola Superiore</i>)	22 C 10
Kolonja (<i>Cologna</i>)	22 C 6
Greta (<i>Gretta</i>)	22 C 3
Vrdela (<i>Guardiella</i>)	22 C 12
Rojan (<i>Roiano</i>)	22 A 22
Rocol (<i>Rozzol</i>)	22 C 8
Sv. M. Magdalena Zgornja (<i>S. Maddalena Superiore</i>)	22 C 7
Škorklja (<i>Scorcola</i>)	22 C 5
Vasi (Ville)	
Bani (<i>Banne</i>)	22 A 21
Bazovica (<i>Basovizza</i>)	22 A 20
Kontovel (<i>Contovello</i>)	22 A 13
Gropada (<i>Gropada</i>)	22 A 15
Lipica (<i>Lipiza</i>)	22 A 17
Lonjer (<i>Longhera</i>)	22 A 14
Opčine (<i>Opicina</i>)	22 A 19
Padriče (<i>Padriciano</i>)	22 A 18
Prosek (<i>Prosecco</i>)	22 A 24
Križ (<i>S. Croce</i>)	22 A 23
Škedenj (<i>Servola</i>)	22 C 13
Trebče (<i>Trebiciano</i>)	22 A 16

⁴⁹ Ob imenih (v oklepaju italijanska) arhivska signatura. Originalni naslovi se glasijo: *Ort / Contrada* [ime vasi ali sošeske] *Beschrieben Im* [mesec in leto] *von dem Johann Anton Tognana von Tonnefeld. Policey Actuario.*

Literatura:

- BLAZNIK P., GRAFENAUER B., VILFAN S. (ur.) (1970): *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I., Državna založba Slovenije, Ljubljana.*
- BRESCHI M., KALC A., NAVARRA E. (2001): *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste (secc. XVIII-XIX), v: FINZI R., PANJEK G. (a cura di), Storia economica e sociale di Trieste. I: La città dei gruppi 1719–1918, Trieste, 69–237.*
- CUSIN F. (1932): *Le condizioni giuridico-economiche dell'agro triestino nel secolo XVIII, La Porta Orientale, II, 11, 3–15.*
- DORSI P. (1984): *La prima fase di funzionamento del sistema tavolare a Trieste: il lento cammino d'una riforma, Rivista di diritto tavolare, II, 1, 45–63.*
- DORSI P. (1989): *»Libertà« e »Legislazione«. Il rapporto del barone Pittoni sullo stato della città di Trieste e del suo Territorio (1786), Archeografo Triestino, XCVII, 137–185.*
- FUCHS R. (1963): *Lo sviluppo demografico di Trieste dalle origini della città ai nostri giorni, Prospettive triestine, Trieste.*
- KALC A. (1987): *O vinogradništvu v Križu po nekaterih dokumentih iz obdobja okrog 1780 / Cenni sulla viticoltura a S. Croce attorno al 1780 in base ad alcuni documenti dell'epoca, v: PAHOR M. (ur.), L'uomo e la vite – Človek in trta, Trst– Trieste: 12–43*
- KALC A. (1999): *Tržaško podeželje in policijski red iz leta 1777. Kratek sprehod med črko in stvarnostjo, Annales. Series historia et sociologia, 18, 2, 271–288.*
- KALC, A. (2004): *Žensko prebivalstvo v Trstu leta 1775: nekaj socialno-demografskih in gospodarskih vidikov ter metodoloških vprašanj, Zgodovinski časopis, 58, 3/4, 337–376.*
- KALC A. (2005): *Vinogradništvo in trgovina z vinom na Tržaškem v 18. stoletju kot področje spora med »tradicionalnim« in »inovativnim«, Annales. Series historia et sociologia, 15, 2, 291–308.*
- KALC, A. (2007): *Politika priseljevanja v Trstu v 18. stoletju, Annales. Series historia et sociologia, 17, 1, 83–106.*
- KANDLER P. (1846): *Del Territorio di Trieste, L'Istria, 25. 6., 180–182.*
- LUZZATTO-FEGIZ P. (1929): *La popolazione di Trieste (1875–1928), Trieste.*
- MIKLAVČIČ Maks (1944/45): *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XXV–XXVI, 3–64.*
- MONTANELLI P. (1905): *Il movimento storico della popolazione di Trieste, Trieste.*
- NAVARRA E. (1993): *Famiglie e terre a Barcola fra '700 e '800, Trieste.*
- PIRCHEGGER H. (1913): *Die Pfarren als Grundlage der politisch-militarischen Einteilung der Steiermark, Archiv für österreichische Geschichte, 102/7.*
- SAMMLUNG (1787): *Sammlung aller k.k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780., die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die Erbländer ergangener Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung, 8, Wien.*
- SMOLE M. (1956): *Podložniki in vojaška služba v terezijanski dobi, Kronika, 21–24.*
- TAMARO A. (1942–43): *Fine del Settecento a Trieste. Lettere del barone P. A. Pittoni (1782–1801), Archeografo Triestino, LIV/LV, 3–430.*
- VALENČIČ V. (1957): *O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva v začetku XVIII. stoletja, Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, 5–13.*
- VALENČIČ V. (1962): *Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, Zgodovinski časopis, XVI., 27–53.*
- VALENČIČ V. (1963): *Starostna in družbena struktura prebivalstva v predjožefinski ljubljanski škofiji po štetju leta 1754, Zgodovinski časopis, XVII., 127–154.*
- VALENČIČ, V. (1995): *Statistični prikaz zemljiških gospodstev na Kranjskem, Zgodovinski časopis, IL., 339–409.*
- VALENČIČ, V. (1996): *Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780, Zgodovinski časopis, L., 1, Ljubljana, 53–63.*

- VERGINELLA M. (2003): La campagna triestina, v: FINZI R., PANARITI L., PANJEK G. (a cura di), Storia economica e sociale di Trieste, II: La città dei traffici 1719–1918, 461–482.
- ZWITTER F. (1936): Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stol. do današnjih dni, Ljubljana.

Summary

The Conscription of the 1777/78 in the Trieste *Territorio*

Aleksej Kalc

The conscription of 1777–78 is the only still available complete nominative enumeration of Trieste *Territorio*'s population in the 18th century. The *Territorio* was the extra-urban part of the Trieste administrative area and included 24 rural settlements. The conscription fit into the demographic-statistical monitoring system developed by the Austrian absolutistic authorities since 1754 in order to achieve an unitary view over the population on a state scale level. The article briefly presents the evolution stages of that system, which in 1770, after the introduction of the general military service, conformed to the military information interests, becoming a real conscription system. Afterwards, the author thoroughly examines the technical and methodological characteristics of the conscriptions, as well as the practical difficulties and the operation defects they had to face in Trieste. On the one hand these problems stemmed from the methodological complexity, on the other hand from the fact that the city of Trieste, as a privileged free port area, was excluded from the recruitment, and its population was recorded in the censuses according to different criteria. Owing to the co-existence of two types of enumeration systems in the same administrative area and of the frequent emigration of the inhabitants from the *Territorio* to the city the maintenance of the nominative population registers in the years between two censuses was extremely precarious. As a consequence, the monitoring of the *Territorio* population for the annual population calculations resulted rather approximative.